

*Проць А. С.,**здобувач вищої освіти**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого**ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3639-5848>*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОСЛАВНИХ КАНОНІВ ЯК ПРИКЛАДУ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ

Анотація. Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу релігійної норми як самостійного різновиду недержавної нормативності, що історично формувалася паралельно з правом і перебуває з ним у складних взаємозв'язках. Розкрито поняття, ознаки та механізми дії релігійних норм, показано їх комплексний характер і здатність регулювати як внутрішній світ особи, так і зовнішні соціальні відносини без застосування державного примусу. Проаналізовано місце релігійних норм у системі соціального регулювання та їх співвідношення з правом залежно від моделі взаємовідносин держави й релігії. Окрему увагу приділено проблемі нормативної та доктринальної невизначеності канонічних норм у світському правозастосуванні. Канони Православної Церкви розглянуто як репрезентативний приклад чинної релігійної нормативної системи. Досліджено їх джерела, зміст і юридично значущі ознаки, а також запропоновано авторську класифікацію канонів за функціональним призначенням, предметом регулювання, колом суб'єктів і типами санкцій. Обґрунтовано, що православні канони становлять автономну систему недержавного нормативного регулювання, аналіз якої має важливе значення для розвитку загальної теорії права та коректного розмежування сфер світського і релігійного регулювання.

Ключові слова: релігійна норма; недержавна нормативність; канонічна норма; канони Православної Церкви; православна традиція; нормотворча техніка.

Постановка проблеми. У сучасній правовій науці релігійні (канонічні) норми залишаються недостатньо осмисленими як різновид недержавної нормативності та як чинники соціального регулювання, що функціонують паралельно з правом. В українському законодавстві й судовій практиці використовується канонічна термінологія (зокрема «канонічні питання», «канонічна процедура») без легальних визначень і чітких критеріїв юридичної релевантності канонів для світського суду, що ускладнює відмежування релігійного регулювання від організаційних і правових аспектів діяльності релігійних організацій, підвищує роль суддівського розсуду та знижує рівень правової визначеності. За цих умов актуалізується потреба теоретико-правової інтерпретації православних канонів як автономної нормативної системи, здатної впливати на поведінку суб'єктів без державного примусу, а також вироблення підходів до їх систематизації та аналізу засобами загальної теорії права.

Стан дослідження. Ґрунтовний аналіз релігійної норми здійснено Мімою І. В. [7]. Базові уявлення про релігійні норми як елементи системи соціального регулювання викладені у колективному підручнику «Загальна теорія держави і права» за редакцією М. В. Цвіка та О. В. Петришина [4]. Вплив релігійних норм на правосвідомість і позитивне право досліджено Г. С. Єрмако-

вою [3]. Взаємодію права та релігії у загальнотеоретичному вимірі аналізував Д. О. Вовк. М. В. [1], а Громовчук і Д. М. Белов розглядають проблеми співвідношення права і релігії в сучасних умовах [2]. Групи канонів за предметом регулювання, їх ознаки та характерні особливості проаналізовано Лагодичем М. М. [5] та Трофанчуком Г. І. [11]. Водночас у вітчизняній правовій науці проблема релігійної нормативності залишається фрагментарно опрацьованою, зокрема недостатньо дослідженим є теоретико-правовий аналіз православних канонів як цілісної системи недержавної нормотворчості.

Метою роботи є обґрунтування теоретико-правового розуміння релігійної норми як різновиду недержавної нормативності та визначення критеріїв її юридичної значущості у світському правозастосуванні, а також розкриття православних канонів як автономної нормативної системи шляхом їх систематизації й класифікації засобами загальної теорії права.

Виклад основного матеріалу. До основних ознак релігійних норм належать нормативність, формальна визначеність, загальність і офіційний характер. Їх реалізація здійснюється через віру, переконання, дотримання та виконання приписів, а в окремих випадках через примус [7, с. 37]. Релігійні норми виникають і формуються в процесі історичного розвитку суспільства, закріплюються в усній або письмовій формі та адресуються визначеному колу осіб, переважно вірянам певної релігії чи конфесії. Вони передбачають як реальні, так і моральні санкції, ґрунтуються на голосі сумління та первинно регламентують внутрішню поведінку особи, що знаходить відображення у її зовнішніх вчинках [4, с. 170].

Специфічною рисою релігійних норм є те, що вони регулюють як внутрішню, так і зовнішню поведінку людини, встановлюючи відповідальність не лише перед соціальною групою чи окремими індивідами, а й перед Богом. При цьому такі норми спираються не тільки на внутрішні переконання та сумління особи, але й на формально закріплені правила, зокрема релігійні канони.

Зміст релігійних норм становить сукупність правил і приписів, що визначають уявлення про належну та допустиму поведінку людини з позицій відповідного релігійного віровчення. Обсяг їх дії охоплює широке коло суспільних і особистісних відносин, пов'язаних із духовним життям людини та діяльністю релігійних спільнот. Релігійні норми регулюють внутрішній світ особи, її віру, переконання, моральні установки та мотивацію поведінки, а також зовнішні прояви життєдіяльності, зокрема спосіб життя, поведінку в сім'ї, громаді й суспільстві, виконання релігійних обрядів і дотримання культових приписів.

Окрім цього, релігійні норми регламентують відносини між віруючими, між віруючими та релігійними організаціями, а в окремих випадках і взаємовідносини між релігією та державою. Таким чином, релігійні норми мають комплексний характер і поширюються як на приватну, так і на публічну сфери життя, визначаючи межі належної поведінки з позицій відповідного релігійного вчення [4, с. 169].

За своєю правовою природою релігійні норми належать до вторинних або змішаних нормативних утворень, оскільки поєднують у собі ознаки як моральних, так і корпоративних норм [4, с. 169]. Як слушно зауважує Д. О. Вовк, релігія є історично першим видом зрілої соціальної нормативності [1, с. 98]. У процесі історичного розвитку норми права та релігійні норми тривалий час не розмежовувалися та утворювали єдину регулятивну систему [4, с. 169]. Джерелом легітиматії релігійних норм є віра у священне [1, с. 98].

Важливим аспектом дослідження релігійних норм є з'ясування їх впливу на формування правосвідомості та правової культури суспільства. У цьому контексті слушною є позиція Г. С. Єрмакової, яка зазначає, що релігійні норми справляють істотний вплив на свідомість суб'єктів суспільних відносин і безпосередньо позначаються на процесах формування права [3, с. 188–189].

Подальший розвиток цієї ідеї дозволяє звернутися до проблеми взаємодії релігійних і правових норм у механізмі соціального регулювання. Зокрема, П. М. Рабінович наголошує, що релігійна норма може трансформуватися в юридичний звичай у разі, якщо її загальнообов'язковість починає забезпечуватися державою [9, с. 119]. Це свідчить про динамічний характер релігійних норм і можливість їх еволюції в межах правової системи.

Ступінь обов'язковості релігійних норм є неоднаковим і залежить від типу держави та її правової системи. У більшості сучасних держав первинне значення мають правові норми, тоді як релігійні норми застосовуються переважно в межах окремих соціальних груп. Такий підхід характерний для держав континентальної та англо-саксонської правових систем, у яких історично домінує християнство, зокрема православ'я. Водночас існують деякі держави, у яких релігійні норми мають первинний характер [4, с. 170].

У Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» [8] використовується термінологія, пов'язана з внутрішнім устроєм і діяльністю релігійних організацій. Так, закон оперує поняттями «канонічні й організаційні питання» (статті 5¹, 8, 9, 10, 14, 18, 24, 30) та «канонічна процедура» (стаття 5¹) у контексті гарантування самоврядності церков. Водночас зазначений нормативно-правовий акт не містить легального визначення понять «канон», «канонічна норма», «канонічні питання» чи «канонічна процедура», а також не встановлює їх змісту, меж і критеріїв застосування. У результаті в юридичному дискурсі використовується спеціальна термінологія, правове значення якої залишається невизначеним з позицій позитивного права та недостатньо розробленим у правовій доктрині.

Відсутність належного формально-юридичного й доктринального осмислення релігійних норм у національній правовій системі проявляється не лише на рівні законодавчого регулювання, а й у сучасній судовій практиці. Зокрема, аналіз постанови Великої Палати Верховного Суду від 3 квітня 2024 року у справі № 906/1330/21 [12] дає змогу виявити низку концептуальних

прогалин у підходах до врахування релігійної нормативності в умовах світського правозастосування.

Передусім у межах цієї справи суд оперує такими категоріями, як «канонічні питання», «канонічна процедура», без їх теоретико-правового визначення. Хоча Верховний Суд послідовно наголошує на автономії релігійних громад і неприпустимості втручання держави у внутрішні канонічні питання, зміст і межі таких питань залишаються оціночними та концептуально невизначеними. Суд фактично виходить із презумпції, що всі внутрішні рішення релігійної громади, пов'язані з її підлеглистю, членством і процедурою ухвалення рішень, належать до сфери автономного регулювання, не формулюючи при цьому чітких нормативних критеріїв для відмежування релігійних (канонічних) норм від організаційних чи цивільно-правових аспектів діяльності релігійної організації як юридичної особи.

У теоретико-правовому вимірі така аргументація свідчить про недостатню розробленість інституту недержавної нормативності в сучасній правовій доктрині. Законодавець і суд визнають існування автономних нормативних систем, зокрема релігійної, однак не мають теоретичної бази та усталеного категоріального апарату, який дозволяв би трансформувати канонічні приписи у юридично значущі факти для світського суду. Унаслідок цього судовою практикою вимушено компенсує доктринальну невизначеність шляхом розширеного застосування принципів відокремленості церкви від держави, свободи віросповідання, самоврядності релігійних організацій, що, своєю чергою, підвищує роль суддівського розсуду та знижує рівень правової визначеності.

Крім того, у постанові Великої Палати залишається відкритим питання критеріїв юридичної релевантності канонічних норм і процедур для світського суду. Обґрунтовуючи відмову у втручанні, суд обмежується констатацією відсутності порушення суб'єктивних прав позивача, не формулюючи загальних ознак, за наявності яких канонічна норма або канонічна процедура можуть набувати правового значення у цивільних чи господарських правовідносинах. Це підтверджує, що в правозастосуванні відсутнє належне розмежування між каноном як релігійною нормою та каноном як можливим юридично значущим фактом.

У зв'язку з цим для правничої науки та юридичної практики принципово важливим є розгляд канонів не лише як пам'яток історії права чи елементів релігійної традиції, а як різновиду релігійних норм, що продовжують діяти та застосовуватися в сучасних соціально-правових умовах.

В Україні православ'я відіграє істотну роль у соціальному та культурному житті суспільства. Д. О. Вовк відносить Україну до правових систем країн православ'я [1, с. 198]. Релігійні норми православної традиції виступають дієвим регулятором поведінки вірян, у зв'язку з чим вони мають розглядатися не лише як історико-правова пам'ятка чи елемент релігійного вчення, а як чинний приклад групи релігійних норм, що впливає на соціальні відносини.

Формою вираження релігійної норми у православ'ї є канон (від грец. *kanon* – правило). У релігійнознавчому розумінні канон розглядається як система норм, що регулюють віровчення, догматику, культ і церковну організацію; ці норми походять від апостольської традиції, Отців Церкви або були вироблені церковними соборами [10, с. 145].

До корпусу канонів Православної Церкви належать Правила Святих Апостолів, канони шести Вселенських Соборів та

десяти Помісних Соборів і правила тринадцяти святих Отців [5, с. 31]. При цьому Священне Писання та Священне Передання є основою канонів, критерієм їх істинності та обґрунтуванням канонічних норм.

У Православній Церкві діє підхід, за яким наступні собори підтверджують рішення попередніх. Кожен із семи Вселенських соборів визнає авторитет тих, що були до нього. Правило 2 П'ято-Шостого (Трульського) собору кодифікує та затверджує канонічний корпус Православної Церкви, визнаючи обов'язковими апостольські правила, канони попередніх Вселенських і Помісних соборів, а також правила десяти святих отців. Сам П'ято-Шостий собор був визнаний Сьомим Вселенським собором, який підтвердив його канонічну силу.

Науковці аналізують групи канонів за предметом регулювання [5, 11]. Але спроби класифікації за теоретико-правовим підходом відступні. З огляду на їх юридичну природу можна зробити таку класифікацію канонів за функціональним призначенням: догматичні та віроучительні, регулятивні, охоронні, процедурні, змішані.

Догматичні, віроучительні та літургічні канони спрямовані на релігійне пізнання і пов'язані з догматами Церкви та окреслюють важливі для релігійної спільноти й індивідів явища, стани, процеси. Наприклад, на першому та другому вселенських соборах сформульовано текст Символу Віри, що охоплює основні догмати віри [6, с. 3], догмати також визначалися на четвертому [6, с. 4.], шостому [6, с. 4.], сьомому [6, с. 5] вселенських соборах.

Регулятивні канони є нормами канонічного права, спрямованими на впорядкування внутрішніх церковних відносин. Вони встановлюють загальнообов'язкові правила для членів церкви, визначають порядок організації церковної влади, здійснення богослужінь та інших форм церковної діяльності. На відміну від догматичних положень, регулятивні канони мають безпосередній нормативний характер, оскільки закріплюють права й обов'язки суб'єктів церковного правопорядку та межі допустимої церковної практики. Наприклад, правила 17–19 Святих Апостолів [6, с. 9] встановлюють вимоги до кандидатів у священний сан, правило 34 регулює церковну ієрархію [6, с. 12], а правила 35 і 36 [6, с. 12] встановлюють територіальні обмеження для єпископів, правило 4 Першого Вселенського Собору [6, с. 25] встановлює вимоги до колегіального поставлення єпископа іншими єпископами цієї області.

Охоронні канонічні норми у системі канонічного права виконують функцію захисту церковного правопорядку та застосовуються у випадку порушення встановлених регулятивних приписів. Вони характеризуються наявністю юридично визначених санкцій і спрямовані на забезпечення дотримання віровчення, церковної дисципліни та ієрархічного устрою. До прикладу, 25 апостольське правило встановлює покарання у вигляді позбавлення церковного сану для єпископів, пресвітерів та дияконів за блудодіяння, порушення клятви чи крадіжку [6, с. 10]. Апостольське правило 29 визначає покарання за корупцію [6, с. 11].

Процедурні канонічні норми регламентують порядок реалізації регулятивних і охоронних приписів у системі канонічного права, визначаючи встановлені форми, стадії та умови здійснення церковно-правових дій. Наприклад, правило 7 Другого вселенського собору визначає умови та процедуру прийняття у православ'я представників інших конфесій [6, с. 34]. До при-

кладу Правило 5 Першого Вселенського Собору встановлює умови і регулярність соборних зібрань [6, с. 25]. Правила 6 [6, с. 118], 9 [6, с. 119], 17 [6, с. 122] Антиохійського Собору визначають компетенцію церковних судів і порядок апеляції.

Змішані канонічні норми поєднують у межах одного припису два або більше елементів різного функціонального призначення (догматичні, регулятивні, охоронні, процедурні). До прикладу, правило 87 Трульського (П'ято-Шостого) собору [6, с. 84] є змішаною канонічною нормою, оскільки воно одночасно містить релігійне повчання, встановлює регулятивні приписи щодо подружніх відносин у повторному шлюбі, визначає процедурні умови їх канонічної оцінки та містить охоронні положення, спрямовані на забезпечення церковної дисципліни шляхом передбачення відповідних обмежень і наслідків у разі порушення встановлених норм.

Об'єкт і предмет канонічного регулювання. Об'єктом більшості канонів виступає церковний порядок, дисципліна та авторитет ієрархії. Так, Правило 34 Святих Апостолів закріплює принцип соборності, встановлюючи, що єпископи кожної області повинні визнавати першого серед себе і не вчиняти важливих дій без спільної згоди [6, с. 12]. У теоретико-правовому вимірі цей канон можна розглядати як аналог принципу колегіальності та стримувань і противаг у публічному праві.

Предметом регулювання є конкретні дії або стани, що порушують цей порядок. Наприклад, Правило 29 Святих Апостолів забороняє отримання церковного сану «за гроші», передбачаючи позбавлення сану як для того, хто дає, так і для того, хто приймає [6, с. 11]. Цей канон демонструє ранню форму боротьби зі зловживанням владою і може бути розглянутий як прообраз антикорупційних норм.

Суб'єктами канонічних норм здебільшого є спеціальні суб'єкти, визначені церковним статусом. Так, Правило 25 Святих Апостолів адресоване клірикам і встановлює відповідальність за тяжкі моральні проступки, навіть якщо вони не переслідуються світським правом, – «нехай буде позбавлений священничого сану» [6, с. 10]. У цьому випадку канон чітко розмежовує церковну та державну відповідальність, що є важливим для теорії права.

Суб'єктивна сторона у канонах зазвичай прямо не деталізується. Наприклад, у Правилі 10 Святих Апостолів, яке забороняє молитися разом із відлученим, не вимагається доведення спеціального умислу – достатнім є сам факт участі у забороненій дії [6, с. 7].

Значна частина канонів побудована за класичною моделлю правових норми, що дозволяє застосовувати до них інструментарій юридичного аналізу. Так, Правило 31 Святих Апостолів встановлює, що якщо пресвітер або диякон відокремиться від свого єпископа і «окремо буде збирати зібрання», то він «... нехай буде позбавлений священничого сану як владолюбний, бо є крадієм влади.» [6, с. 11]. У даному випадку гіпотезою є факт самочинного відокремлення, диспозиція – заборона створення паралельної церковної структури, а санкція – позбавлення сану. Норма спрямована на охорону єдності Церкви як ключового об'єкта канонічного регулювання.

Аналогічна структура простежується у Правилі 15 Першого Вселенського собору, яке забороняє єпископам, пресвітерам і дияконам самовільно переходити «з міста в місто», встановлюючи наслідок у вигляді повернення на попереднє місце служіння та визнання такого переходу неправомірним [6, с. 30]. Цей канон

є показовим прикладом поєднання регулятивної та охоронної функцій у межах однієї норми.

Деякі канони викладені у формі роздумів, аналізу. Прикладом таких канонів можуть бути правила Кирила Олександрійського [6, с. 299–302]. Правило 1 [6, с. 299–300] аналізує ситуацію щодо усунення єпископа Петра від управління кафедрою. У Правилі 1 автор розглядає питання усунення єпископа Петра від управління кафедрою і прямо вказує на відсутність належного розгляду: «Йому не було надано часу на виправдання, і не запропоновано розглянути справу за правилами» [6, с. 299]. Ця теза свідчить про закріплення процесуального принципу, згідно з яким відсторонення єпископа можливе лише після дотримання канонічної процедури та перевірки обвинувачень компетентним церковним судом. Правило 2 продовжує аналіз тієї ж справи у майновому аспекті та містить імператив щодо відновлення порушених прав: «майно ж, яке несправедливо відібране у нього, справедливість вимагає повернути йому» [6, с. 300]. Крім того, підкреслюється особливий режим церковного майна і обов'язок адміністративної доброчесності, зазначаючи, що «начиння і нерухоме майно церкви належить зберігати і не відчужувати» [6, с. 300–301]. У Правилі 3 дається оцінка письмового відречення Петра: воно було подане «не з власної волі, а через необхідність, зі страху через погрози декотрих», що вказує на юридичну недійсність складання повноважень під примусом [6, с. 301]. Правило 4 встановлює обов'язок єпископів забезпечувати канонічну чистоту священнослужіння і прямо формулює процесуальний механізм допуску до сану: перед рукоположенням слід перевіряти «чи має він дружину, чи ні, і чи не з числа він виключених іншим єпископом», і лише «коли виявиться непорочним – його рукопокладати» [6, с. 301]. Нарешті, Правило 5 визначає межі застосування санкцій відлучення та зобов'язує церковну владу не залишати покараних без Таїн перед смертю: «нехай не відходять від цього життя без причастя благодаті» [6, с. 302]. Сукупність наведених положень підтверджує, що правила Кирила Олександрійського фактично містять зачатки принципів канонічної законності, недопустимості примусу, охорони майнових прав та обов'язковості справедливого процедурного розгляду у церковному правопорядку.

Канони також містять санкції. Наприклад, Правило 57 Святих Апостолів [6, с. 17] передбачає відлучення для мирян та кліриків за насміхання з людей, що мають фізичні вади: «Якщо хтось із кліриків з кульгавого, або з глухого, або з сліпого, або з хворого на ноги насміхатиметься, нехай буде відлучений». Чіткість формулювання санкції підкреслює її охоронний характер та спрямованість на захист людської гідності.

До сильних сторін канонів належить їх стабільність, всеосяжність та чіткість визначення відповідальності. Вони забезпечують регулювання без застосування державного примусу, спираючись на віру, авторитет релігійних інститутів та внутрішнє визнання обов'язковості припису. Водночас слабкою стороною православних канонів з позиції теорії права є довільність викладу та певна невпорядкованість порівняно із законодавством, казуїстичність, залежність від тлумачення й відсутність чітких дефініцій, що ускладнює їх сприйняття без знання контексту застосування та спеціальної термінології.

Аналіз змісту канонів, структури та механізмів дії дозволяє глибше осмислити особливості недержавної нормативності, а також чіткіше розмежувати сфери дії світського та релігійного регулювання. Таке розуміння сприяє підвищенню рівня правової

культури, коректному використанню релігійної аргументації в наукових дослідженнях і запобігає змішуванню канонічних та правових норм у процесі правозастосування.

Для теорії права канони Православної Церкви мають особливе значення як приклад автономної, недержавної нормативної системи, у якій санкція ґрунтується не на примусовій силі держави, а на внутрішній легітиматії в межах спільноти. Вони демонструють, що право як соціальний регулятор може існувати поза державою, зберігаючи при цьому певний рівень ефективності. Аналіз канонів дозволяє глибше осмислити природу нормативності, співвідношення регулятивних і охоронних норм, а також витoki дисциплінарного та процедурного права.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що релігійна норма є самостійним різновидом недержавної нормативності, який історично формувався паралельно з правом і продовжує діяти в сучасному суспільстві. Аналіз її змісту та механізмів дії засвідчив комплексний характер релігійних норм, що регулюють як внутрішню сферу особи, так і зовнішні соціальні відносини, ґрунтуючись переважно на внутрішньому визнанні обов'язковості, а не на державному примусі.

Аналіз співвідношення релігійних норм і права засвідчив залежність їх ролі в системі соціального регулювання від моделі взаємовідносин держави та релігії, а також можливість трансформації релігійних приписів у юридичний звичай у разі їх санкціонування державою.

Дослідження законодавства України та судової практики показало наявність нормативної й доктринальної невизначеності канонічної термінології та відсутність чітких критеріїв юридичної релевантності канонів для світського суду, що знижує рівень правової визначеності.

Проведений аналіз канонів Православної Церкви дає підстави стверджувати, що вони становлять автономну систему недержавного нормативного регулювання, а їх систематизація засобами загальної теорії права є необхідною для коректного розмежування сфер світського і релігійного регулювання.

Література:

1. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.
2. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 71. С. 55–64. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/NVUzhNU_71-2.pdf (дата звернення: 03.01.2026).
3. Єрмакова Г. С. Релігійні норми як морально-етична домінанта правової свідомості. *Наше право*. 2017. № 4. С. 188–193.
4. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf (дата звернення: 24.12.2025).
5. Канонічне право : навч. посіб. / уклад. М. М. Лагодич. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. 400 с.
6. Книга правил святих апостолів, вселенських і помісних соборів, і святих отців / Українська Православна Церква ; пер. С. М. Чокалок ; голов. ред. О. В. Вакуленко. Київ : Преса України, 2008. 367 с.
7. Міма І. В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин : монографія. Варшава : RS Global Sp. z o.o., 2020. 176 с. DOI: 10.31435/rsglobal/007. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058233.pdf> (дата звернення: 24.12.2025).

8. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/987-12> (дата звернення: 27.12.2025).
9. Рабінovich П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посіб. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с. URL: <http://dspace.lnlibrary.lviv.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/150/rabinovich-osn-prava.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.12.2025).
10. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
11. Трофанчук Г. І. Канонічне право. Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 272 с.
12. Рішення Верховного Суду від 03.04.2024 у справі № 906/1330/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465129> (дата звернення: 08.01.2026).

Prots A. Theoretical and legal analysis of Orthodox canons as an example of religious norms

Summary. The article offers a theoretical-legal analysis of the religious norm as an autonomous form of non-state normativity that historically developed in parallel with law and remains intertwined with it through complex relationships.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

It elucidates the concept, key features, and operative mechanisms of religious norms, demonstrating their composite nature and their capacity to regulate both an individual's inner sphere and external social relations without recourse to state coercion. The study examines the place of religious norms within the system of social regulation and their correlation with law depending on the prevailing model of state–religion relations. Particular attention is paid to the problem of the normative and doctrinal indeterminacy of canonical norms within secular legal practice. The canons of the Orthodox Church are considered as a representative example of a functioning religious normative system. Their sources, content, and legally relevant characteristics are analyzed, and an authorial classification of canons is proposed according to their functional purpose, subject matter, range of addressees, and types of sanctions. The article substantiates that Orthodox canons constitute an autonomous system of non-state normative regulation, the analysis of which is significant for the development of general legal theory and for a proper delineation between the spheres of secular and religious regulation.

Key words: religious norm; non-state normativity; canonical norm; canons of the Orthodox Church; Orthodox tradition; norm-making technique.

Дата першого надходження статті до видання: 18.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026